

Asia: VN/5969/2019

Selvitys ei-kaupallisen sijaissyntyjärjestelyn sallimisesta

Taustaselvitys

Määritelmät

Sijaissynty on selvityksessä ehdotettu määriteltävän järjestelyksi, jossa henkilö (sijaissyntyttäjä) saatetaan raskaaksi ja hän synnyttää lapsen siten, että järjestelyn tarkoituksena on luovuttaa lapsi synnytyksen jälkeen toisen henkilön tai pariskunnan (aiotut vanhemmat) kasvatettavaksi. Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura kiinnittää huomiota siihen, että ei-kaupallisen sijaissyntyksen sallimista koskevassa selvityksessä viitataan nimenomaan hedelmöityshoitojen avulla syntyviin lapsiin eikä yksityisiin sijaissyntyjärjestelyihin. Kielto- ja rangaistussäännökset kohdistuvat yksinomaan sijaissyntyjärjestelyjen yhteydessä tehtyjen hedelmöityshoitojen käyttämiseen. Aiotun äidin kannalta sallituiksi jäävien yksityisten sijaissyntyjärjestelyjen heikkoutena on, ettei aiottu äiti pysty muodostamaan lapseen biologista sidettä. Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura muistuttaa biologisen siteen merkityksestä ja tältä osin toteaa, että vaikka aiotun äidin geneettinen vanhemmuus alkionsiirtoa käyttämällä olisi muutoin mahdollista, koti-inseminaatiossa syntynyt lapsi ei voi syntyä aiotun äidin omasta sukusolusta sijaissyntyyn liittyvien hedelmöityshoitojen täyskiellon vuoksi.

Osiossa on pyritty nostamaan esille kaupallisen ja ei-kaupallisuuden rajanvedon ongelmallisuutta. Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura pitää mahdollisena, että sijaissyntyjärjestelyjen välitystoiminta voitaisiin lausunnossa määritellyn ei-kaupallisuuden puitteissakin sallia jäsenmaksullisilta yhdistyksiltä, sillä näillä on usein erityisasiantuntemusta vanhemmuuden monimuotoisuudesta. Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura kiinnittää huomiota kuitenkin riittäviin perusteluihin koskien sitä, miksi kaupallisuuden määritelmä on syytä vetää nimenomaan sijaissyntyttäjälle maksettavaan palkkioon, vaikka muualla selvityksessä todetaan, että sijaissyntyjärjestelyihin liittyvät suorat ja epäsuorat kustannukset saattavat myös muodostua hyvin korkeiksi (s. 67).

Tieteellinen tutkimustieto

Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura huomauttaa, että sijaissyntyjärjestelyillä voi olla pysyvä vaikutus lapsen identiteetin ja alkuperän muodostumisen kannalta. Raskauden aikana vaikuttavat ympäristötekijät aikaansaavat epigeneettisiä muutoksia lapsen perimään. Esimerkiksi

raskauden pituus muuttaa myös lapsen DNA:ta metylaation kautta ja vaikuttaa geenien ilmenemiseen (Merid et al., Epigenome-wide meta-analysis of blood DNA methylation in newborns and children identifies numerous loci related to gestational age. *Genome Medicine*, 2020; 12 (1) DOI: 10.1186/s13073-020-0716-9).

Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura pitää tärkeänä, että sijaissynnytysjärjestelyistä käytävää eettistä keskustelua arvioidaan riittävän kattavasti. Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura korostaa, että yhdenvertaisuusnäkökulmasta erityisesti lisääntymisoikeudenmukaisuuden (reproductive justice) ympärille keskittyvää tutkimusta on syytä tarkastella. Etenkin tulee pohtia, miten pyritään ennakoimaan kansainvälisen tutkimuksen hyvin dokumentoimaa hedelmöityshoitojen piiriin pääsyyn liittyvää eriarvoisuutta.

Sijaissynnytys Suomessa

Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura painottaa, että hedelmöityshoitoja koskevaa kansallista täyskieltoa tulee tarkastella osana laajempaa kokonaisuutta, joka huomioi myös Suomen rajojen ulkopuolelle ulottuvien lasten, sijaissynnyttäjiä ja aiottujen vanhempien perus- ja ihmisoikeusaseman. Erityisesti on otettava huomioon, missä määrin kansallisia sijaissynnytysjärjestelyjä koskevat kielto- ja rangaistussäännökset ovat vaikuttaneet siihen, että kaupallisiin sijaissynnytysjärjestelyihin hakeudutaan yhä useammin ulkomaille. Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura huomauttaa, että rajat ylittävässä tarkastelussa sijaissynnytysten täyskielto voi käytännössä johtaa perus- ja ihmisoikeusnäkökulman kannalta rajattua sallimista huomattavasti epätoivottavampaan tilanteeseen, jossa esille nousevat vakavimmillaan lapsi- tai ihmiskauppaan rinnastuvat ongelmat.

Sijaissynnytyksiä koskeva kansainvälinen lainsäädäntö

Suomessa vuonna 1991 voimaan tullut YK:n lapsen oikeuksien sopimus (SopS 59–60/1991) asettaa lapsia koskevan päätöksenteon lähtökohdaksi lapsen edun ensisijaisuuden. Muut sopimuksen keskeiset periaatteet – lapsen oikeus kehitykseen, syrjimättömyyteen ja oikeus osallisuuteen – tulee ottaa kokonaisvaltaisesti huomioon lapsiin liittyvien asioiden yhteydessä.

Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura puoltaa perus- ja ihmisoikeusmyönteistä tarkastelua, joka ottaa huomioon henkilöt, joiden toivetta tulla vanhemmiksi ole voitu nykylainsäädännön puitteissa toteuttaa. Rinnasteisten sääntelymallien puolelta esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu Dickson v. Yhdistynyt kuningaskunta (18.4.2006) on ottanut kantaa kysymykseen siitä, loukkasiko murhasta tuomitun vangin pääsyn epääminen hedelmöityshoitoihin Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa suojattua oikeutta nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta. Tapauksessa hakijoina olleet aviopari pyysi keinohedelmöityspalveluja voidakseen saada yhteisen lapsen. Hakijoiden ainoa mahdollisuus saada yhteinen lapsi oli keinohedelmöitys. Heidän hakemuksensa hylättiin, koska keinohedelmöitys vangeille myönnetään vain "poikkeuksellisissa olosuhteissa". Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi, ettei kilpailevien julkisten ja yksityisten etujen välillä ollut löydetty oikeudenmukaista tasapainoa ja totesi ihmisoikeussopimusta rikotun.

Tapaus osoittaa, että punninta kilpailevien julkisten ja yksityisten etujen välillä voi ainakin tässä rinnasteisessa sääntelymallissa asettua melko vahvastikin turvaamaan hoitoon pääsyn kriteerejä. Käytännössä ei-kaupalliset sijaissynnytykset sallivassa mallissa arvioitavaksi tulee, onko ei-kaupallisen sijaissynnytyjärjestelyjen salliminen hyväksyttävää sijaissynnyttäjän perus- ja ihmisoikeuksien ja ihmisarvon näkökulmasta. Näistä seikoista Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura on lausunut muissa lausunnon kohdissa.

Kansallinen malli

Rinnasteiset sääntelymallit

Vaikka sijaissynnytyjärjestelyitä ei voida suoraan rinnastaa nykyisiin lainsäädäntökokonaisuuksiin, sillä on kiinteä yhteys moneen punnintaan, joita on tehty esimerkiksi adoptiota ja hedelmöityshoitoja koskeviin valvonta- ja edellytyskysymyksiin liittyen. Sillä on yhteneväisyyksiä myös aborttilainsäädäntöön ja siinä tehtyihin eettisten punnintojen myötä syntyneisiin päätöksiin. Suomessa on aborttilain tuoreen uudistuksen myötä edelleen rajoituksia abortin takarajoihin liittyen. Tällainen lainsäädännöllinen ratkaisu on tehty Suomessa ja monessa muussa maassa siitä huolimatta, ettei syntymätön lapsi ole lain silmissä oikeussubjekti vaan esimerkiksi ihmishengen rikosoikeudellisen suojan katsotaan alkavan vasta syntymästä. Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura toteaa, ettei tästäkään näkökulmasta tulkinta sijaissynnyttäjän itsemääräämisoikeuden ehdottomasta loukkauksesta ole eettisesti mustavalkoinen. Paternalistiselle näkemykselle vastaisesti voidaan jopa ajatella, että mahdollisuus ryhtyä omasta tahdosta ja auttamisen halusta sijaissynnytyjärjestelyihin jopa tukee sijaissynnyttäjän oikeutta määrätä omasta kehostaan.

Sijaissynnytyjärjestelyiden valvonta

Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura puoltaa sijaissynnytysten ennakkollista valvontaa, jossa jo voimassa olevan lainsäädännön mukainen adoptiovalvonta toimii luontevana lähtökohtana sijaissynnytyjärjestelyjä koskevalle neuvonnalle. Sijaissynnytyjärjestelyjen valvonnalle on Suomessa paremmat edellytykset verrattuna vaihtoehtoon, jossa sijaissynnytyjärjestelyjä toteutettaisiin nykymallin mukaisesti ulkomailla.

Aiottuja vanhempia koskevat edellytykset

Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura katsoo, että aiottuja vanhempia koskevien edellytysten tulee ensisijaisesti pohjautua lapsen etuun. Edellytys sijaissynnytyjärjestelyn sallimisesta vain, jos aiotulla äidillä on terveydellisiä syitä, joiden vuoksi hän ei itse voi tulla raskaaksi tai synnyttää lasta, voi käytännössä muodostua haastavaksi määrittää. Selkeitä tilanteet voivat olla esimerkiksi silloin, kun MRKH-syndrooma voi naiseksi syntymässä määritellyllä aikaansaada kohdun puuttumisen. Syntymässä mieheksi määritellyllä henkilöllä ei vastaavasti ole kohtua, jossa alkio voisi kehittyä. Näistä poiketen jos aiottujen vanhempien oikeutta ryhtyä sijaissynnytyjärjestelyihin tehdään raskaaksi tulemiseen tai lapsen synnyttämiseen liittyviin terveydellisiin esteisiin perustuen, ratkaistavaksi tulevat esimerkiksi synnytyspelkoon ja muiden psyykkiseen terveyteen liittyvät rajanvetokysymykset.

Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura nojaa kansainväliseen suositukseen, jonka mukaan sijaissynnyttäjän kohtuun sijoitettavan alkion tulisi olla geneettisesti sukua vähintään jommallekummalle aiotuista vanhemmista, jotta aiotuilla vanhemmilla olisi geneettinen yhteys heidän kasvatettavakseen aiottuun lapseen. Eettisesti perusteltua on vastaavasti tarkastella

mahdollisia aiotuille vanhemmille asetettavia ala- ja yläikärajoja lääketieteellisten seikkojen valossa. Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura esittää, että iän vaikutus tulee arvioida yksilöllisesti ja mahdollisesti jättää lääkärin harkittavaksi.

Sijaissynnyttäjää koskevat edellytykset

Vuonna 2007 voimaan tulleen hedelmöityshoitolain esitöissä (HE 3/2006 vp) sijaissynnytysjärjestelyjen estämistä perusteltiin muun muassa sillä, että salliminen voisi saattaa vaikeaan asemaan henkilön, jota pyydetään toimimaan sijaissynnyttäjänä, ja että jos kysyjä on läheinen, kieltäytyminen voi olla vaikeaa. Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura katsoo, että näiden riskien hallitsemiseksi on ennen sijaissynnytysjärjestelyyn ryhtymistä perusteltua edellyttää psykiatrian erikoislääkärin lausuntoa, josta tulee käydä selville sijaissynnyttäjän psyykinen terveydentila ja sopivuus sijaissynnyttäjäksi mukaan lukien se, että järjestely tapahtuu vapaaehtoisesti ja ettei siihen liity taloudellisen edun hankkimista tai tarjoamista. Käytännössä vastaava kieltäytymisen vaikeus liittyy myös muihin vastaavalla tavalla henkiseen koskemattomuuteen kajoaviin tilanteisiin, kuten sukusolujen tai ihmisen elimien luovutuksiin.

Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura pitää hyväksyttävänä sijaissynnyttäjän terveydentilaa koskevia edellytyksiä tilanteissa, joissa rajoitusten taustalla on riittävä tieteellinen tutkimusnäyttö ja tarkoituksena sijaissynnyttäjän ja syntyvän lapsen hyvinvoinnin turvaaminen. Lääketieteellisiin perusteisiin ja lapsen etuun voidaan katsoa lukeutuvan esimerkiksi perustelut koskien edellytyksiä, jonka mukaan sijaissynnyttäjän tulee olla synnyttänyt elävä lapsi kertaalleen jo ennen sijaissynnytystä eikä hänen lastansa saa olla otettu huostaan. Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura pyrkii kiinnittämään huomiota rajoituksen hyväksyttävyyteen koskien edellytystä, jonka mukaan sijaissynnyttäjää ei saisi olla naimisissa avioliiton aikaansaaman isyysolettaman vuoksi. On suotavaa pohtia, rajaavatko edellytykset sijaissynnyttäjiksi soveltuvien henkilöiden piiriä kohtuuttoman pieneksi tilanteissa, joissa taustalla on lääketieteellisiin seikkoihin perustuvan lapsen edun sijaan Suomen lainsäädäntöön liittyvät juridistekniset vaatimukset. Käytännössä tämä voi tarkoittaa muutoksia vanhemmuuslakiin. Kansainvälisessä vertailussa on nähty, että monissa muissa maissa on sallittu myös avioliitossa olevien sijaissynnyttäjien osallistuminen järjestelyyn.

Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura vastaavasti tunnustaa iäkkääseen synnyttäjään liittyvät mahdollisesti merkittävätkin terveysriskit sijaissynnyttäjälle ja lapselle. Mahdollisten ala- ja yläikärajojen tulee perustua lääketieteellisesti hyväksyttäviin kriteereihin. Lääketieteellisiin kriteereihin voidaan perustaa myös edellytykset aikaisempien synnytysten enimmäismäärästä sekä enimmäiskerroista liittyen sijaissynnyttäjänä toimimiseen.

Muut hoidon edellytykset

Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura muistuttaa lapsen oikeudesta tuntea vanhempansa YK:n lasten oikeuksien sopimuksen 7 artiklassa tarkoitetulla tavalla. Tähän liittyy kiinteästi myös lapsen oikeus saada tietoa alkuperästään. Tämän vuoksi Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura korostaa, että sijaissynnytysjärjestelyllä syntyneellä lapsella tulee olla oikeus myös viranomaisen tietoihin, jotka koskevat hänen alkuperäänsä.

Raskauden kulku ja lapsen syntymä

Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura katsoo tärkeäksi, että aiottujen vanhempien oikeus vanhempainvapaaseen on turvattu. Ottaen huomioon imetyksen terveysvaikutukset ja lapsen etu on suositeltavaa mahdollistaa vanhempainvapaan pitäminen aiotuille vanhemmille vastaavalla tavalla myös tilanteissa, joissa aiottu vanhempi imettää lasta indusoidun laktaation avulla.

Korvaukset sijaissynnytyjärjestelyistä

Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seuran näkemys on, että todellisten kulujen korvaaminen sijaissynnyttäjäksi ryhtyvälle tulee sallia. Epätoivottavana voidaan pitää tilannetta, jossa sijaissynnyttäjä joutuu kärsimään taloudellisia menetyksiä järjestelyn vuoksi.

Vanhemmuuden vahvistaminen ja jälkikäteinen tuki

-

Ehdotuksen vaikutukset

Ei-kaupallisten sijaissynnytysten rajoitetun sallimisen voidaan useissa tilanteissa edistää lapsettomuudesta kärsivien mahdollisuutta saada oma lapsi. Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura korostaa, että päätös hankkia tai olla hankkimatta jälkeläisiä kuuluu yksilön yksityisyyden suojan piiriin. Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura pitää sijaissynnyttäjien ja sijaissynnytyjärjestelyissä syntyneiden lasten perus- ja ihmisoikeusaseman kannalta toivottavana niin ikään tilannetta, jossa yhä harvemmat hakeutuisivat sijaissynnytyjärjestelyihin ulkomaille.

Muuta kansallisesta mallista

Lapsen edun ja oikeuden tuntea alkuperänsä tulee olla lainsäädännön ensisijaisia tavoitteita. Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura huomauttaa, että selvityksen keskeisenä eettisenä ristiriitana esitetään sijaissynnyttämisen säätely lääketieteellisenä hoitona. Sen piiriin pyritään perustelemaan aiempaa laajempaa joukkoa (esim. avioliitossa olevat, naisparit ja itselliset naiset) kuitenkin niin, että keskiössä on kohtuun liittyvä fysiologia. Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura pitää tärkeänä sitä, miten puollettavat pyrkimykset yhdenvertaisemmasta kohtelusta perustellaan toteutettaviksi. Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura pyytää myös ottamaan huomioon korkeimman hallinto-oikeuden kaksi vuosikirjaratkaisua KHO 2020:159 ja KHO 2020:160 sekä niissä esitetyn pohdinnan koskien sijaissynnytykselle rinnasteista sääntelymallia.

Kansallinen tai kansainvälinen adoptio ei ole aina mahdollinen esimerkiksi henkilön parisuhdestatuksen, iän tai muun vastaavan syyn vuoksi. Sijaissynnytyksellä toisaalta mahdollistaa geneettisen vanhemmuuden. Koska sijaissynnytyksen kautta on mahdollista saada geneettiseltä perimältään oma lapsi, voidaan adoptio kokea siihen verrattuna toissijaiseksi lapsettomuuden hoitokeinoksi.

Muuta

Muuta lausuttavaa

Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura kannattaa ei-kaupallisten sijaissynnytysten sallimista selvityksen asettamissa rajoissa. Eettisen punninnan jälkeen Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura näkee ei-kaupallisten sijaissynnytyshoitojen kansallisessa sallimisessa enemmän myönteisiä vaikutuksia verrattuna lainsäädännön nykytilaan ottaen erityisesti huomioon kokonaistilanteen rajat

ylittävä tarkastelu ja ulkomailla toteutettaviin sijaissynnytyjärjestelyihin osallisten sijaissynnyttäjien ja lasten perus- ja ihmioikeusasema.

Blick Amanda
Suomen Lääkintäoikeuden ja -etiikan Seura